

גן, מוזיאון ואתר הנצחה

כתבה וצילמה: מיכל נהרי

גן לונדון הנמצא בסמוך ומדרום למלון דן, צופה אל הטיילת שלחוף ימה של תל אביב. מול חוף זה התרחש אחד מארועי ההעפלה בשנים שלפני קום המדינה (פרשת הספינה "טייגר היל" ראו בהמשך).

במסגרת שיקום הגן, הוחלט להפכו לאתר הנצחה ומוזיאון פתוח לנושא ההעפלה. יש בו שני מבנים דמויי אוניות וקיר הנצחה. על הדופן החיצונית של האוניות, בתוך חלונות, מסופר סיפור ההעפלה. האוניות נטועות בגן ומסמלות את היטמעות המעפילים בארץ. הן בנויות מבטון ומחופות באלומיניום יצוק, המזכיר אוניה אמיתית. הגן מקשר על הבדלי הגבהים בין הטיילת ורחוב הירקון, כשמבנה האוניות יוצר משחק גבהים בגן.

קיר ההנצחה עשוי גם הוא מאלומיניום יצוק. בצורת גל המחולק לשישה גמנטים. מוזכרים בו כל ההפלגות והמבצעים שהתרחשו בתקופת ההעפלה. הגל מסמל את הקשיים בים, בדרך לארץ.

תהליך התיכנון והחלופות

האדריכל ברוס לוין, שתיכנ את הגן, קיבל כנתון את שטח הגן הבנוי על חניון. המפלסים, יציאות החירום, היציאות מהחניה ומקום למסעדה פועלת היו תכתיבים שעליהם נעשו שלוש חלופות תיכנון:

1. שימור היסטורי של הגן - כפי שתיכנ אותו במקור אברהם קרוון. גן שבנוי מטרסות ויש בו שימוש באבן כורכר, עצי אשל וצמחי חוץ הגן נחנך במקור במאי 1942, כאות הזדהות של תושבי תל אביב עם האזרחים הבריטים (ולא עם הממשל הבריטי), תושבי לונדון - ומכאן השם - שסבלו הפצצות קשות מידי הגרמנים בזמן ה'בליץ' בתקופת מלחמת העולם השניה.

2. דשא במבנה אובלי מפלס ביניים, מקום ישיבה ותצפית אל הים, גינה ירוקה שבה דשא פספולן (שמתאים לחוף הים) שישתל על מצע טוף. גן פשוט, עם ירידות משני צידיו לכיוון הים ועצי אשל. חלופה זו לא התאימה לרצון ליצור כיכר אורבנית ולא פארק.

3. בחלופה השלישית ניתן ביטוי לכיכר עירונית בקירבת הים התיכון, מעין 'חלון' בין חומת הבניינים הרצפה של רחוב הירקון, ביטוי אורבני ומודרני עם מחוה לתל אביב שהיתה, אשלים וכורכר מהעבר עם חזון לעתיד. גן שיכיל בית קפה וכיכר, שבמרכזו ירידה מתפתלת שמרמזת על גלי הים שממול.

צריך היה להחליט אם ועד כמה להזכיר את הגן ההיסטורי, גן שהיו בו מלבנים לינארים מאורכים של טרסות שהרכיבו ערוגות גינות ושבילים. נתוני הפתיחה שאותם קיבל האדריכל הקשו ללכת על קו של שימור. בשטח היו שינויים גדולים מדי, המסעדה ורמפת הכניסה תפסו חלק נכבד משטח הגן ולא ניתן היה לזהות אותו עם הגן המקורי. האדריכל לוין אומר, שבגן לא נעשה שמור של הגן ההיסטורי אלא שימור של זכרונות והיסטוריה.

החלופה השלישית היתה פחות שיגריתית, יש בה שבילים מתפתלים לימין ולשמאל ואי שיווי משקל כמו של גלי הים. הוחלט עם מהנדס העיר ללכת על קו מודרני, פחות פורמליזם ויותר אמנות חופשית ואבסטרקטית. בעת שהתנהלו הדיונים על הגן ואופיו, חיפש הוועד הנצחת ההעפלה אתר הנצחה. מועצת העיר תל אביב כיוונה אותם לגן לונדון בדיוק בזמן שהיה צריך להכריע בין החלופות השונות.

עיצוב הגן כמוזיאון פתוח

המעצב אליאב נחליאלי וצוות פרוגרמה הצטרפו לעבודה על עיצוב הגן ועבדו בו גם כמבצעים. בעבר עיצב נחליאלי את מוזיאון הפלמ"ח ומרכזי מבקרים היסטוריים. הוא "הלביש" את נושא העפלה על כל אחת משלוש החלופות ומצא שהרמת המישורים ממפלס

הריצוף, שהיתה דרושה לשם ההנצחה, התאימה ביותר לחלופה השלישית.

הוא עבד מול אנשי הוועד להנצחת המעפילים, שרצו להנציח כ- 3000 שמות של מי שניספו בדרכם לחוף מבטחים. גישת המעצב היתה, שהנצחת מתים בגן תהפוך אותו למקום עצוב. לתפיסתו הגן צריך להיות פעיל כגן ציבורי ביומיום - גן המתחבר חזותית לסביבתו הסמוכה לים - לא רק בטקס רשמי אחת לשנה. הוועד קיבל את התפיסה, ולפיה הוקם הגן.

נקודת מבט על הגן מכיוון חוף הים רואה בו חלק מהנוף האורבני של תל אביב והמעפילים הם חלק ממה שהושג כאן זהו אינו מוזיאון דיידקטי מייגע, אלא שילוב של גן ציבורי, תצוגה מוזאליית ואלמנט הנצחה. בגן סופר סיפורם של כל 120,000 המעפילים שהובאו לארץ, רובם ניצולי מחנות ההשמדה.

אלמנט הגל המתהפך על עצמו, כגל חוזר, מורכב כאמור משישה חלקי אלומיניום. הגל המפולח מסמל את תלאות הדרך בים, את המאמץ האדיר שנעשה על ידי צעירי ארץ ישראל והפליטים היהודים השואפים לנצח את הגלים הסוגרים עליהם, גלי האנטישמיות והמלחמה ולהגיע לחוף מבטחים, למולדת.

בחלקו הקידמי של הגל רשומה ההיסטוריה המבצעית של המעפילים, רשימת הפלגות לפי סדר כרונולוגי ומה עלה בגורל המעפילים. בחלקו האחורי מופיע שירו של נתן אלתרמן "דרך בים". לגבי תהליך יצירת הגל מספר המעצב: "נבנה מודל בגודל של 1.5 והועתק לגוף קלקר בגודל של 1:1 שנבחן בשטח. בוצעו בו שינויים ורק אז בוצעה יציקה סופית של הגל".

אנשי הוועד סיפקו חומר תעודי רב, שהועתק למקבץ של סיפורים אנושיים. הסיפורים נותנים חשיפה לנקודות מבט שונות על

נושא ההעפלה. נעשה שימוש בצילומים מאותה תקופה כדי לאפשר לאנשים לראות אנשים. ביצועו של גן לונדון כגן בנושא ההעפלה יש מעין סגירת מעגל. האוניה "טייגר היל", שהיתה אוניית המעפילים האחרונה שהגיעה לארץ לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, עלתה על שרטון מול חוף הים הסמוך לגן.

בגן נבנו רק צלליות האוניות. צלליות - מפני שמדובר בהפשטה של אוניה ולא באוניה ממש. וזהו סמל מופשט לאותו צי צללים של אוניות ישנות ורעועות, מלאות באנשים הרבה מעבר לתפוסתן, שכנגד כל הסיכויים העבירו למעלה מ- 120,000 נפש אל חופי ארץ ישראל. צלליות האניות צצות מתוך צמחי הגן - כפי שהמעפילים נטעו שורש בארץ והם חלק ממנה, הסיפון אליו ניתן לעלות, הריצוף הדק והמעקות - כל אלו הם אלמנטים שמגדירים אוניה. גובהן של האניות נקבע כך שלא יוסתר הים. על ידי עליה על גוף האוניה ניתן לראות את הגן מנקודת מבט שונה. בהליכה לאורך גופי האוניות ניתן לעצור, לקרוא ולהתבונן בתמונות. גובה התמונות הותאם גם לגבהם של ילדים.

בין האוניות לאלמנט הגל מפרידה כיכר עשויה מעץ כיכר זו יכולה להתאים לארועים קטנים וכמקום טקס לזכר הנופלים והיא מהווה שווי משקל עם רחבת בית הקפה.

צמחים ליד הים

הגן, שפתוח חזיתית אל הים, הוא מקום שקשה לגדל בו צמחים. בחוף הים של תל אביב עוצמת הרוח היא מבין הגבוהות בארץ, הצמחים חשופים לרסס ים ומלח וצמחים שגדלים בהצלחה בחופי ים אחרים יתקשו לגדול כאן. רבים מצמחי חוף הים הם בעלי נוף נמוך, צמיחתם איטית וחזותם דומה (הם אפורים ובשרניים). רבים מביניהם פורחים בקיץ. לפיכך שולבו בגן צמחים עונתיים, שמחזור חייהם הקצר מתאים לחוף הים, והם מעשירים את הגן הפורמלי בצבעוניותם.

כבסיס, נשתלו בגן צמחי חוף ים שמתאימים לקו ראשון. נבחרו רב-שנתיים כמו שיח-אברהם עגול "זוחל", קריתמון ימי וטיון בשרני. אליהם נוספו: מלוח קיפח, סביון מלבין, סקבולה עבת-עלים, דרדר מאפיר, נציץ סגול, אפטניה לבובה, מלפורה ארגמנית ועוד. היה רצון שהצמחיה תעלה ותרכך את האלמנטים הפורמליים שבגן.

יש מבחר מצמצם מאד של עצים שניתן לשתול כאן וכמעט בלתי אפשרי לשתול עצים נותני צל. נשתלו עצי אשל פרקים ואראוקריה רמה. עצי האראוקריה התקשו להסתגל לחוף הים של תל אביב, אלה ששרדו ליבלבו בקיץ בסמוך לגזע, בצד המנוגד לכיוון הים, ולא בקצות הענפים.

אתר הנצחה להעפלה

כמו מקומות רבים אחרים בתל אביב, הקמת הגן התאפשרה באמצעות תרומה שגויסה על ידי קרן תל אביב. התרומה במקרה זה היא של רולנד כהן ורעייתו לידי שרון הראל-כהן.

לזכר אביו של סר רונלד, מיכאל כהן. הגן הוקם באמצעות הקרן בשיתוף עם חברת אתרים, ביזמתת הועד הנצת העפלה. כמו כן מונצח בגן זכרו שן שאול אביגור, ראש המוסד לעליה ב'.

עיצוב הפרטים

מועצת העיר דרשה שיהיה במקום מתקן משחקים. נראה היה שמשחקי ילדים לא יתאימו למקום כל כך רציני, אולם הדרישה למתקן יצאה כהנחיה מחייבת בוועדה המקומית ולכן נבנה מתקן משחקים בצורת ספינה. המתקן עשוי עץ ומוקף בשטיח גומי גמיש. המתקן ייחודי למקום זה ומשתלב בצורה נאה עם סביבת הים והאוניות שבגן.

בחלקו העליון של הגן היתה הצעה לפרגולה בצורת מפרש. ראש העירייה, רון חולדאי, לא רצה שיחסם המבט מכיוון רחוב הירקון, וההצעה למפרש הוחלפה בפרגולות קטנות.

הגן מזמין את המבקרים בו לשבת בניחותא. להישען לאחור על קירות האבן המשופעים ולשבת על הריצוף שחלקו עשו מעץ - דק - כפי שיש באוניות.

היה רצון לעצב תאורה מיוחדת לגן, מופשטת, בעלת עוצמה נמוכה. חרטומי האניות מוארים בצורה בלתי ישירה. הריצוף מואר בתאורה כחולה המעקות בן נראים כמו מעקות של אוניה בגלל הקירבה לים הם עברו טיפול מיוחד נגד חלודה.

תחזוקה

אלמנטי ההנצחה גורמים לכך שאחזקת גן זה הינה מסובכת יותר ומורכבת יותר מאשר גינות ציבוריו אחרות. גן הנמצא על גג מבנה (החניון) מציב קושי גם בתחום האיטום והניקוז. יחד עם זאת, תוכננו אלמנטים שקשה להזיק להם. אלמנטי הנצחה צופו בצבע אנטי גרפיטי; לקירות המשופעים, שהזמינו צעירים להחליק עליהם, נוספו אלמנטים מאסיביים למניעת החלקות גלגליות, כך שניתן יהיה להינות מגן זה עוד שנים רבות.

סיפור ה"טייגר היל"

הספינה יצאה מרומניה אוגוסט 1939, כשעל סיפונה 930 עולים. אל מול חופי הארץ, הצליחו מארגניה להוריד לחוף בחשאי 180 עולים. בינתיים נתקבלה בספינה הוראה לצאת לביירות כדי לקלוט שם 658 איש מפליטי האוניה "פרוסולה". ה"טייגר היל" יצאה לביירות ומשם חזרה ארצה עם 1,400 נוסעים כשהגיעה ב- 2 בספטמבר אל מול חופי יפו, נתקלה בסירת משטרה שפתחה עליה באש. מן היריות נהרגו שניים מנוסעי הספינה. הקברניט הפעיל את המנועים במלוא הכוח והספינה עלתה על שרטון מול חוף תל אביב 400 מן העולים הגיעו בשלום לחוף ונקלטו על-ידי תושבי העיר שהצטופפו על החוף כי להגיש עזרה. בינתיים הגיעו שוטרים בריטים שפיזרו את ההתקהלות והעבירו את המעפילים שנותרו למחנה המעצר בסרפנד (צריפון).